

UDK: 619: 636.2: 576.89: 616.9

SAMARQAND VILOYATI SHAROITDA QORAMOLLAR MONIEZIOZNING EPIZOTOLOGIYASI

Muhammadiyeva Shaxnoza Xursandovna - assistent

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti.

e-mail: muhammadiyevash87@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada Samarqand shaxarda joylashgan ikkita qushxona “Zamonaviy chorva mollarini so‘yish qushxonasi” da va MChJ “SAM TERI TAYORLOV” larda 692 bosh go‘sht uchun so‘yilgan qoramollarning “Ayrim organ va to‘qimalarni to‘liq gelmintologik yorib ko‘rish usulidan” tekshirish natijalari keltilgan. Topilgan sestodlar va ularning etilgan bo‘g‘inlarini muhim anatomo-morfologik jihatlarini o‘rganish natijasida olingan ilmiy ma‘lumotlar ushbu masalaga oid adabiyot ma‘lumotlari bilan qiyosiy tarzda tahlil qilindi. Maxsus kuzatishlar orqali Samarqand viloyatida sharoitda qoramollar monieziozning epizootologik ahamiyati to‘g‘risida tegishli ma‘lumotlar keltilgan. Chunki ushbu qushxonalarga Samarqand viloyatining barcha xududlaridan qoramollar keltilib so‘yladi.

Kalit so‘zlari: *Qoramol moniezioz, anoplotecephalyatozlar, Moniezia expansa, M.benedeni, sestod, skoleks, strobila, bo‘g‘in.*

ABSTRACT

In the article, two aviaries in the city of Samarkand, "Modern Livestock Slaughterhouse" and LLC "SAM TERI TAYORLOV", 692 heads of cattle slaughtered for meat "Separate organs and direct netting" check from direct helminthological examination. required. The scientific data obtained as a result of the important-morphological study of the found joints are described with the information related to this issue. Relevant information about the epizootological importance of cattle moniesiosis in the conditions of the Samarkand region through special security measures. Because cattle from all regions of Samarkand region were brought to these aviaries and slaughtered.

Key words: *Cattle monieziosis, anoplotecephalatoses, Moniezia expansa, M.benedeni, cestode, scolex, strobila, joint.*

Kirish. Bugungi kunda qoramolchilik chorvachilikning asosiy sohalaridan biri, aholini go'sht, sut, sut mahsulotlari hamda yengil sanoatni teri va boshqa xom ashyo bilan ta'minlaydi. Qoramollarning o'sish va rivojlanishga maxsuldorligining pasayishga olib keluvchi asosiy sabablaridan biri parazitlar kasalliklaridan Anoplocephalidae oilasiga kruvchi moniezioz kasalligi hisoblanadi hisoblanadi.

Uning qo'zg'atuvchilarining sistematika bo'yicha quyidagicha joylashgan *Cestoda Rudolphi*, 1808 sinfining *Cyclophyllidae Beneden in Braun*, 1900 turkumiga, uning *Anoplocephalata Skrjabin*, 1933 kenja turkumining *Anoplocephalidae Chladkowsky*, 1902 oilasi *Moniezia* avlodiga kiruvchi *Moniezia expansa*, *Moniezia benedeni*, *Moniezia autumnalia* hamda *Avitellinidae oilasi*, u esa quyidagi avlod va turlarga bo'linadi: *Thysaniezia* avlodining, *T. giardi* turi, *Avitelina* avlodining *A.centripunctata* turi va *Stilesia* avlodining *S.globipunctata* kiradi. Voyaga etgan anoplotsephalyatozlar tana uzunligi 1-2 m dan 10 m gacha bo'lishi aniqlangan. Ular chaqiradigan kasallik o'tkir, surunkali va aralash oqimlarda kechadi. Anoplotsephalyatoz yosh hayvonlar uchun juda xavfli hisoblanadi xattoki o'limga ham olib keladi. [1]

Ushbu maqolada esa nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan, mavjud masalani qoramollarning monieziozlarni o'rganishni lozim topdik.

Adabiyotlar taxlili va metodologiyasi. Moniezioz kavshovchi hayvonlarning o'tkir va surunkali oqimda kechuvchi sestodoz kasalligining biri bo'lib, uni *Moniezia* avlodiga mansub qo'zg'atuvchilarni kavshovchi hayvonlarning ingichka bo'lim ichaklarida parazitlik qilishi tufayli qo'zg'atilib, kasallik xolsizlanish, hazm organ faoliyatining buzilishi, kuchli ich ketish, ayrim xollarda nerv sistemasining izdan chiqishi, o'sish-rivojlanishdan orqada qolishi, mahsuldorlikni keskin kamayishi va yosh hayvonlarni nobud bo'lishi bilan xarakterlanadi.

Qo'zg'atuvchilarning morfologik tuzilishi. *Moniezia expansa* – bu oq-sut rangidagi sestod bo'lib, uzunligi 10 m gacha, eni .sa 1,6 sm gacha, ko'proq 6-oylikgacha bo'lgan hayvonlarda parazitlik qilishga moslashgan.

M. benedeni - bu oq-sarg'ich tUSDagi sestoda bo'lib, uzunligi 4 m gacha, eni esa 2,6 sm gacha, 6-oylikdan katta bo'lgan hayvonlarda parazitlik qiladi.

M.autumnalia - bu ham oq-sarg'ich tUSDagi sestoda bo'lib, uzunligi 3 metrgacha, eni esa 8 mm ga teng.

Parazit tanasi differensial ahamiyatga ega 3 qismdan iborat:

1, Skoleksi (boshchasi) – yumaloq-ovalsimon shaklda bo'lib, to'rtta muskulli surg'ich bilan ta'minlangan, xartumida xitinli ilmoqchalari yo'q, ya'ni qurollanmagan.

2. Germafrodit bo'gin – shakli to'rtburchak bo'lib, eni uzunligiga qaraganda ancha katta, ya'ni oldingi sestodlarga qaraganda teskari ko'rinishda. Germafrodit bo'g'inda jinsiy bezlar ikki komplektli, shu sababli bo'g'inning ikki yon tomonidan

bittadan ikkita jinsiy soʻrgʻich (teshik) ochiladi. Urugʻdonlarning soni 150-327 ta boʻlib, yoyilib joylashgan.

Moniezia expansa va M. benedenilarni germafrodit boʻgʻinlarining oʻzaro farqi ularning boʻgʻinlararo joylashgan bezlariga bogʻliq. M.expansa-da boʻgʻinlararo bez halqasimon, yumaloq shaklda boʻlib, ikki boʻgʻin orasini toʻldirib turadi, M.benedeni- da esa bunday bezlar lentasimon shaklda boʻlib, boʻgʻinning oʻrtasida joylashgan, ikki tomonida boʻsh joylari mavjud.

3. Etilgan boʻgʻin – unda faqat bachadon qolgan boʻlib, parazit tuxumlari bilan toʻlgan, Parazit tuxumlari 3, 4, 5, 6-burchak shaklida, onkosferasi esa noksimon (konussimon) apparatga oʻralgan boʻadi.

Qoʻzgʻatuvchilarning rivojlanishi. Parazit biogelmint, asosiy xoʻjayinlari - kavshovchi hayvonlar, asosan qoʻy, echki va qoramol, baʼzan esa boshqa kavshovchi hayvonlar, oraliq xoʻjayinlari esa oribatid (tuproq) kanalari. Prepatent rivojlanish muddati Moniezia expansa uchun -38-40 kun va Moniezia benedeni uchun - 42-49 kun., buzoqlar uchun 47-50 kun. Parazitlik qilish davri 2-7 oyni tashkil qiladi.

Diagnoz va differensial diagnoz. Diagnoz kompleks usulda qoʻyiladi: Hayvon tiriklik paytida epizootologik maʼlumotlar inobatga olinib, kasallikning klinik belgilariga va laboratorik tekshirish natijalariga asoslanib qoʻyiladi. Laboratorik tekshiruvlardan: gelmintoskopiya va gelmintoovoskopiya usullaridan foydalaniladi.

Bundan tashqari, diagnostik ravishda gelmintsizlantirish oʻtkaziladi. Buning uchun hayvonlar yaylovga chiqarilgandan soʻng 14-16 kun oʻtgach otardan 50 bosh qoʻzilar (yoki 50 bosh buzoqlar) ajratib olinib gelmintsizlantiriladi va agarda, monieziyalar topilsa, otardagi qolgan barcha hayvonlar gelmintsizlantiriladi.

Hayvon oʻlgandan soʻng yoki majburan soʻyilganida patanatomik oʻzgarishlariga va parazitlarni topish asosida qoʻyiladi.

Moniezioz kasalligini hayvonlarning senuroz, tizaniezioz, avitellinoz, stilezioz, ichak strongilyatozlari, kolibakterioz, oddiy dispepsiya kasalliklaridan farq qila olishimiz kerak. [3]

Qoramol moniezining mavsumiy va yosh dinamikasi. Moskva viloyatida sut va goʻshtli qoramollar yirik sanoat chorvachilik komplekslari, turli qoʻshma va kooperativ fermer xoʻjaliklari, shuningdek, kichik dehqon va fermer xoʻjaliklarida etishtiriladi. 400 bosh 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12 oylik va 1,5-2-3-4-5-6-7 yoshli 400 bosh qoramolning oshqozon-ichak yoʻllarining gelmintologik tekshiruvida. eski, biz 1286 namunani ajratib oldik. cestodlar, shundan 1273 nusxa. Moniezia autumnalia turlariga, 14 ta namunaga tegishli edi. - M.benedeni. Sestodlar bilan oʻz-oʻzidan zararlangan qoramollarning ichaklarida M. expansa yoʻq edi.

Noyabr-dekabr va yanvar-may oylarida hayvonlarning barcha yosh guruhlari M.autumnalia dan tozalanadi. Iyun oyida hayvonlar AI = 1-8 nuxsada 18,5% bilan

kasallangan. 0,75-50% tebranishlar bilan, iyulda - mos ravishda 38,5% va 1-12 nusxada. 4,5-100% tebranishlar bilan, avgustda - 40,5%, 1-12 nusxa. va 3,5-100%, sentyabr-oktyabr -36,5%, 1-10 nusxa. va 2,5-100%. Eng yuqori EI va II 712 oylik yosh hayvonlarda, o'rtacha - 5-6 oylik va 1,5-2 yoshli hayvonlarda, eng pasti - ikki yoshdan katta hayvonlarda kuzatiladi. *M.autumnalia* 1-4 oylik buzoqlarda boqilmagani uchun uchramaydi.

Moniezia benedeni turi 1-4 oylik va 9-12 oylik buzoqlarda, shuningdek, sigir va g'unajinlarda yo'q. Biz bu turni faqat iyul-avgust oylarida 5-6 oylik buzoqlarning ichaklaridan (0,5% va 1-2 ta) va iyul-avgustda 7-8 oylik hayvonlardan ajratib oldik.

M.V.Kuznetsov Moskva viloyati sharoitida qoramollar (*Bos taurus*) ni ko'proq *M.autumnalia* bilan, ayrim hollarda *M. benedeni* bilan zararlanishini, *M.expansani* esa ushbu tur hayvonda voyaga etmasligini ko'rsatib o'tgan. Shu bilan birga *M.benedeni* qoramollarga kam miqdorda yuqishi bilan uning voyaga etganlarida jinsiy mahsulotni past darajada bo'lishini ham muallif qayd qilib o'tgan. [2]

Natijalar. Tadqiqot materiallari va uslublari sifatida Samarqand shaxarda joylashgan ikkita qushxona "Zamonaviy chorva mollarini so'yish qushxonasi" da va MChJ "SAM TERI TAYORLOV" larda 692 bosh go'sht uchun so'yilgan qoramollarning ingichka ichak bo'limlari, "Ayrim organ va to'qimalarni to'liq gelmintologik yorib ko'rish usulidan" foydalanildi. Topilgan sestodlar va ularning etilgan bo'g'inlarini muhim anatomo-morfologik jihatlarini o'rganish natijasida olingan ilmiy ma'lumotlar ushbu masalaga oid adabiyot ma'lumotlari bilan qiyosiy tarzda tahlil qilindi. Maxsus kuzatishlar orqali Samarqand viloyatida sharoitda qoramollar monieziozning epizootologik axamiyati to'g'risida tegishli ma'lumotlar olindi.

Muhokama. Olib borilgan maxsus tadqiqotlar va kuzatish natijasida monieziozilar nafaqat qo'ylar, echkilar uchun, balki qoramollar uchun ham xavfli kasallik ekanligini kuzatdik. Monieziozlar bilan intensiv xolda zararlangan hayvonlar suruvdan orqada qola boshlaydi, ishtaxasi pasayib, keyinchalik u tomoman yo'qoladi. Biroz vaqt o'tar - o'tmasdan ular keskin bezovtalana boshlaydi, oyoqlari bilan erni tepib, boshini chayqab tipirchilab, tez-tez yotib turadi, shu orada ularning qorin qismi taranglashib, goxida ich ketib, birdan erga yiqiladi, oyoqlarini tipirchilatib, boshi bilan yerni ishqalab o'lib qoladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra invaziya intensivligi asosan oktyabr- noyabr oylarida uchradi. Xattoki go'sht uchun bo'rdoqiga boqilayotgan semizlik darajasi yuqori bo'lsada keskin ariqlash xolatlari xam aniqlandi.

1 - jadval

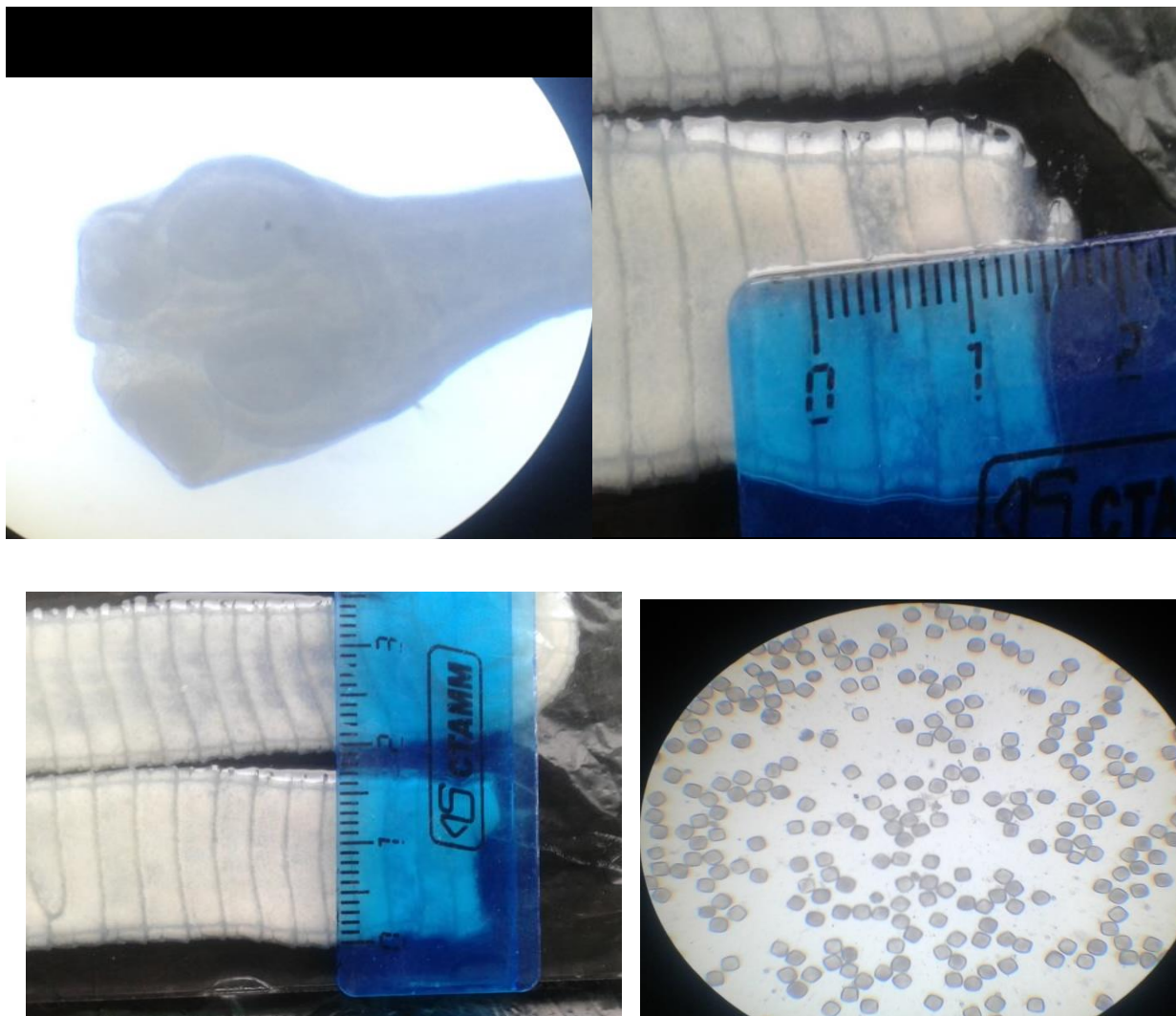
	Tekshirilgan qoramollar soni	Monieziozga chalingan qoramollar		Monieziozlar		Moniezia benedeni		Moniezia expansa	
		II sonlarda	IE foyizda	II nusxa	IE foyizda	II nusxa	IE foyizda	II Nusxa	IE foyizda
“Zamonaviy chorva mollarini so‘yish qushxonasi”	602	12	2,0	18	90	10	50	8	40
MChJ “SAMTERI TAYORLOV”	90	2	2,3	2	10	2	10	-	-
Jami	692	14	2,0	20	100	12	60	8	40

Go‘sh t uchun yoki majburiy so‘yilgan qoramollarni yorib ko‘rilganda, ularning ingichka ichagi tarang xolda gaz va monieziyalar bilan to‘lib qolgani, ular bir joyda to‘planib, ozuqa massasini o‘tkazmay turgani aniqlangandan so‘ng. Ichak to‘liq gelmintologik yorish yo‘li bilan tekshirilganda, har bir qoramollarning ichagida 1 nusxadan 3 nusxagacha sestodlarning parazitlik qilishini aniqladik. Ular ichakning ma‘lum hududlarga joylashib, devorlarning kengaytrish, ichakdagi oziqning siljishini qiyinlashtirish, hatto ichakda kataral yallig‘lanish, kapristaz holatlarni ko‘rdik. Tekshirilgan qoramollardan 14 bosh qoramollarning ingichka ichagida 20 nusxa sestodlar topildi. Ularning 8 nusxasini *M.expansa*, 12 nusxasini *M.benedenilar* tashkil qildi.

So‘yilgan qoramollardan topilgan sestodlarning morfologik xususiyatlariga qisqacha to‘xtaladigan bo‘lsak, *M.benedeni* ning strobilasi uzunligi, 33 sm dan 445 sm gacha, u sutsimon, ayrim holda sarg‘ish tusda. Skoleksi mayda, diametri ayrim holda *M.expansa* nikidan ham maydaroq, ammo deyarli yumoloq shakilda, bo‘yinchasi juda qisqa, bo‘g‘inlanish bo‘yinchadan tezda boshlanadi, ular eniga birmoromda o‘sib, yetilgan bo‘g‘inlarining eni 20-24 mm gacha yetadi, ular birmuncha yumoloq tuzilgan. Jinsiy teshigi ikkita, ular *M.expansaniki* singari bo‘g‘ining ikki yon tomonida joylashgan. Bachadoni to‘rsimon, undagi cheksiz sonli tuxumlar, ichda onkosferali, noksimon apparatli tuxumlar ko‘pincha 4 qirrali, ayrim holda 5-6 qirrali bo‘lishi mumkin. Uning yetilishi *M.expansadan* ham sust kechadi.

Qoramollarda topilgan *M.expansa* ning morfologik xususiyatlariga qisqacha to‘xtalsak, ushbu sestodlarning strobilasi uzunligi 1 m 45 sm dan 3m 30 sm gacha, yetilgan bo‘g‘inlarining eni 8- 10 mm dan 14- 16 mm gacha. Skoleksi mayda hajimli, deyarli sharsimon shaklda, diametri 0,80 x 0,90 0, 90 -1,0 mm ga teng. Bo‘yinchasi juda qisqa, 4-5 mm dan oshmaydi. Undan shakillanayotgan bo‘g‘inlar bo‘yiga sust,

eniga tez va deyarli bir tekisda o'sa boshlaydi. Strobilasi birmuncha qalin tuzilgan, rangi oq – sutsimon. Bachadoni to'rsimon, undagi cheksiz sonli tuxumlar, asosan, uch qirrali, olti ilmoqchali onkosferasi noksimon apparatga ega. Jinsiy teshigi ikkita bo'lib bo'g'inlarining chap va o'ng tomonlarida joylashgan. Sestod sust etiladi, uning ko'pincha strobilasining 190,0-260,0 sm oralig'idagi bo'g'inlari yetilgan.

M.benedeni ning enilgan bo'g'inlari va tuxumlari

Kuzatishlar natijasda qo'y va echkilar singari qoramollarda ham *M.expansa* va *M.benedeni*lar moniezioz qo'zg'atuvchilari bilan zararlanganini kuzatdik.

Xulosa. Anoplocephalidae oilasga krovchi moniezioz qoramollar uchun xavfli sestodoz ekanligi, uni o'limga olib keluvchi o'tkir oqimda o'tishi xollari ham aniqlandi.

Go'sht uchun so'yilgan 692 bosh qoramollardan ya'ni bo'rdoqiga boqilayotgan oziqlantirishi yaxshi tashkil etilgan bo'sada 14 boshi monieziozga chalinganligi kuzatildi, qoramollarni monieziozlar bilan zararlanish darajasi 2,0 % ni tashkil qildi.

Qoramollar moniezioziga chalinishi, *Moniezia* avlodiga kiruvchi *Moniezia expansa* turiga nisbatan *Moniezia benedeni* bilan ko'proq chalinganilgni aniqladik.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Usmonov I. Muhammadiyeva Sh.X., Tayloqov T.I., et al. QORAMOLLARNING ANOPOLOTSEFALYATOZLAR //AGROBIOTEKNOLOGIYA VA VETERINARIYA TIBBIYOTI ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 403-406.
2. Кузнецов М.И. Аноптоцефалытозы жвачных животных. // Автореф.док.дисс. Москва, 1967. -45 с
3. P.S.Наqberdiyev, Sh.X.Qurbanov. “Veterinariya parazitologiyasi fanidan amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari”. Toshkent 2015.
4. Sh.X.Muhammadiyeva, T.I.Tayloqov Anapolotsfalyatozlarining qoramollar orasida tarqalishi // «Тенденции развития ветеринарной паразитологии на пространстве СНГ и других стран в начале XXI века» 2021 год 28-30 апрель 80-81 стр.
5. Sh.X.Muhammadiyeva, T.I.Tayloqov Mayda shoxli hayvonlarning gelmintozlariga yangi antgelmintiklarning ta'siri. “Veterinariya va chorvachilik sohasidagi yutuqlar, mavjud muammolar va ularning yechimi” mazusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to‘plami. Samarqand. 5-6 may 2021. –В. 218-220.
6. Тайлаков Т. И., Исмоилий М. РАСПРОСТРАНЕНИЕ МОНИЕЗИОЗА МЕЛКОГО РОГАТОГО СКОТА //СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ТРАДИЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ АПК. – 2019. – С. 128-130.
7. Курбанов Ш. Х., Салимов Б. С. МОНИЕЗИОЗ ОВЕЦ И МЕРЫ ЕГО ПРОФИЛАКТИКИ //Современное состояние, традиции и инновационные технологии в развитии АПК. – 2018. – С. 119-124.
8. Салимов Б, Тайлаков Т, Курбанов Ш. НЕКОТОРЫЕ ДАННЫЕ О ВОЗБУДИТЕЛЯХ МОНИЕЗИОЗА ЖВАЧНЫХ ЖИВОТНЫХ. ББК 28.083 Т65 Ответственный редактор доктор биологических наук СО Мовсеян. 2016:148.
9. Салимов, Б. С., Ш. Х. Курбанов, and Т. И. Тайлаков. "Самаркандский сельскохозяйственный институт Аннотация. В статье приведены материалы исследований авторов, которые свидетельствуют о том, что в условиях Узбекистана у *Ovis aries* и *Capra hircus* кроме *Auytellina seppirshinctata* (Rivolta, 1874) паразитируют также другие возбудители авителлиноза. Abstract. The followipgartiche mauntaups scientific researches made by publishers that." *International Cooperation* 4 (2017): 5.